

А.М. Ібрагімова, Н.О. Гаврилюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЮРБЕ ХАНА ХАДЖІ ГЕРАЯ У 2008 р.

The paper is devoted to the research of shrine of Khan Haci Giray. 18 burials which were made from 1466 to 1551 have been studied. The wooden tombs were covered with the rich palls (velvet with gilded silver threads), and the buried were wrapped in the silk shrouds. This shrine in Dürbe is probably a single Khans' burial in the Crimea which has not been robbed.

Під час охоронно-археологічних досліджень перед проведенням реставраційних робіт для реконструкції Зинджирли-медресе XV ст., розташованого на околиці м. Бахчисарая в уроч. Кирк-Єр, необхідно було потрапити до склепу, який є частиною поховально-поминального комплексу, відомого в літературі як Дюрбе хана Хаджі Герая. Усипальницю побудував перший правитель Кримського ханства Хаджі Герай, де і був похований у 1466 р. Пізніше його син Менглі Герай I над цією усипальницею побудував дюрбе — наземний поминальний комплекс, який зводиться, як правило, над могилами знатних воїнів або видатних правителів — газі. У 1515 р. хана Менглі Герая теж було поховано в Дюрбе. Вважалося, що крім цих ханів, у Дюрбе хана Хаджі Герая поховано ще двох ханів із династії Гераїв — засновників Кримського ханства.

Вже за Манглі I Герая кримські хани проводили незалежну від Золотої Орди політику. Складається враження, що комплекс XV ст. Зинджирли медресе, до якого входить, крім медресе, мечеть, лазня, Дюрбе хана Хаджі Герая, кладовище і, можливо, палац перших ханів, є матеріальним свідченням існування вже незалежного від Золотої Орди і ще незалежного від Османської імперії Кримського ханства.

Археологічні дослідження Дюрбе хана Хаджі Герая почалися у 2003 р. (рис. 1), їх результатом було виявлення входу до склепу. Однак подальші дослідження об'єкту стали можливими лише у 2007 р. перед проведенням реставраторами гідроізоляційних робіт по зовнішньому периметру Дюрбе. Було закладено стрічкову

траншею по периметру споруди і виявлено не тільки вхід до склепу, але й залишки центрального входу у портал Дюрбе хана Хаджі Герая та кладок стін попереднього періоду перед порталом споруди. Було проведено також дослідження ділянки між Дюрбе хана Хаджі Герая і Зинджирли-медресе та виявлено залишки мусульманського цвинтаря.

При реставраційних роботах зафіксовано певні ознаки руйнації пам'ятки: після землетрусів у XVII ст. та у 1927 р. через купол, стіни і, як потім з'ясувалось, підлогу склепу проходить глибока тріщина, яка загрожувала розвалом споруди. Західна частина Дюрбе помітно перекошена на 3° від вертикалі. Спостереження за станом підлоги усипальниці свідчать, що вона неодноразово підтоплювалась підземними водами. Інтенсивні будівельні роботи та загроза затоплення дощовими й підземними водами стали однією з причин археологічних досліджень у 2008 р. безпосередньо у склепі.

Рис. 1. Дюрбе хана Хаджі Герая

Рис. 2. Усипальниця хана Хаджі Герая

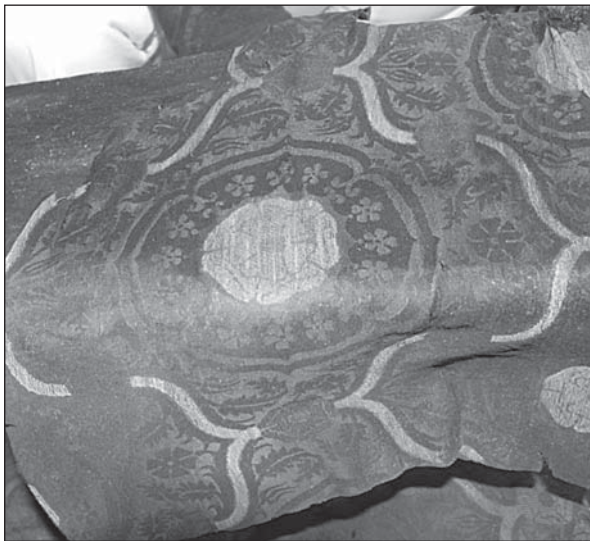

Рис. 3. Тканина покрыву домовини поховання 2

Рис. 4. Тканина савану

Вхід до склепу являв собою аркову споруду заввишки 1,3 м. За аркою розташовувався короткий дромос на ширину стіни Дюрбе (1,95 м). Сам склеп являв собою прямокутник (майже квадрат) $5,4 \times 5,6$ м, вписаний у восьмикутник. Вхід до нього був у східній частині восьмикутника, вхід до Дюрбе (на другий поверх споруди) — у південній. По кутах квадрата розмішувалися складнопрофільовані ніші, в

яких не було поховань. Споруда мала купольний дах із радіусом 2 м на висоті 2 м від підлоги. Найбільша висота склепу в центральній частині 2,7 м.

У склепі виявлено 18 практично не порушених поховань (рис. 2), здійснених за мусульманським обрядом для газі. Небіжчики, загорнені в савани, поховані у дерев'яних домовинах випростано на спині головою на південний захід, на Киблу. На деяких домовинах (поховання 2, 8, 16, 14) збереглися покривала з коштовних тканин з розкішними орнаментами, тканими срібною ниткою з позолотою (рис. 3), які кріпилися до віка домовин фігурними металевими пластинами. В деяких похованнях збереглися шовкові тканини від саванів (рис. 4). Окремі поховані були прикриті товстими ковдрами або мали подушки, заповнені ворсом та невеликими клаптиками тканин. Домовина поховання 4 (порушене сміттям, що насипалось з верхнього поверху) була прикрашена дошками з різьбленим орнаментом. Поховання безінвентарні, але в подушці похованого 8 знайдено срібну монету Менглі I Герая. У похованні 18 знайдено дерев'яні основи для гудзиків.

Збереженість знахідок з органіки значною мірою визначається кліматичними і фізико-хімічними характеристиками навколишнього середовища. Показники в усипальниці на момент її відкриття: температура повітря 15 °С, відносна вологість 88 %. У цих умовах антропологічний матеріал, деревина, тканини, чорний метал, цегла підлоги були у поганому стані. Тому було вжито заходів для збереження знахідок. За короткий час відремонтовано шість приміщень, відведених під Лабораторію археологічних досліджень при БДІКЗ (замурова-

но вікна, встановлено кондиціонери). У трьох приміщеннях, відведених для збереження знахідок, створені умови, аналогічні умовам склепу. Туди було перенесено органічні знахідки — тканини, шкіру, деревину (перенесення здійснювалося у вечірній час). Реставратор тканин Національного заповідника Києво-Печерська Лавра В.В. Назар провів первинні заходи для збереження і консервації тканин. По завершенні консервації тканин планується їх подальша реставрація і перетворення на музейні експонати.

Зіставлення результатів археологічних досліджень з даними письмових джерел дозволяє стверджувати, що в усипальниці поховані пред-

ставники родини Гераїв з їхніми сім'ями (серед похованих, крім чоловіків, жінки й діти). Усипальницю використовували щонайменше 50 років після поховання хана Хаджі Герая. Докладніше про родинні зв'язки можна буде дізнатися після отримання результатів антропологічного та ДНК-аналізів, проби для яких відібрано.

Із сезоном 2008 р. закінчився перший, найвідповідальніший, археологічний етап дослідження цієї унікальної пам'ятки пізнього середньовіччя. Подальші дослідження мають проходити у декількох напрямках і нададуть значну і важливу інформацію про побут і вірування населення Криму в цей період.

